

Juhásová, Jana

K latencii a hyperrealizmu : vývinové tendencie slovenskej spirituálnej lyriky po roku 2010

In: *Výzvy súčasnosti: nová témata české a slovenské literatury (2000-2017)*. Pospíšil, Ivo (editor). 1. vydání Brno: Jan Sojnek - Galium, 2019, pp. 41-47

ISBN 978-80-88296-05-8

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.81631>

Access Date: 22. 03. 2025

Version: 20250223

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Jana Juhásová (Ružomberok)

K latencii a hyperrealizmu. Vývinové tendencie slovenskej spirituálnej lyriky po roku 2010

Abstrakt

Príspevok reflektuje najnovšiu etapu v tvorbe slovenských spirituálnych básnikov. Sústredenejším čítaním troch z nich sa autorka snaží pomenovať kľúčové zmeny v poetike celej línie. Súčasťou štúdie je i reflexia publicistického a edičného priestoru.

Kľúčové slová: ponovembroví spirituálni básnici, latencia, hyperrealizmus

Abstract

On the Latency and Hyperrealism. The Evolutionary Tendencies of the Slovak Spiritual Lyrics after 2010

The paper discusses the most recent stage of the literary production of Slovak spiritual poets. On the basis of close reading of the works of three from among them, the author proposes to name the key changes in the poetics of the whole movement. A part of the paper also examines the journalistic and editorial dimension.

Key words: spiritual poets after November 1989, latency, hyperrealism

Vymedzenie pojmu, autorská skladba a dominanty spirituálnej tvorby v r. 1989 – 2010

Spirituálna poézia, revitalizovaná v oficiálnom literárnom živote po r. 1989, predstavuje jednu z produktívnych línii súčasnej básnickej tvorby na Slovensku. V monografii *Individualizovaná literatúra* (2013) ju Jaroslav Šrank radí medzi štyri dominantné tendencie a možno konštatovať, že tento jej stav je udržateľný. Pod termínom spirituálny sa vníma predovšetkým kresťansky orientovaná tvorba, no podôb spirituality je aj v slovenskej lyrike viacero, hoci sú v menšine. Z dôvodu pomerne výraznej postojovej i tvarovej diferenciacie je vhodné rozlišovať i medzi spirituálnou poéziou s kresťanskou linkou a ponovembrovou náboženskou lyrikou. Pod druhý termín možno zaradiť autorov, ktorí vedome nadväzujú na tvorbu básnikov starších generácií – najmä katolíckej moderny

či Milana Rúfusa; ich tvorba sa vyznačuje pomerne malou formálnou i myšlienkovou výbojnosťou. Naopak, spirituálnych básnikov charakterizuje neinštitucionalizovaný, zvnútornený prístup k duchovnej téme, ponúkajúce individualizovanú optiku, civilná modalita výpovede, inšpirácia filozofickými a kultúrnymi konceptmi posledného storočia a zámerná invencia v uplatňovaní básnických postupov.

Za jadro skupiny (z dôvodu poetických i mimoliterárnych filiácií – priateľstvo, spoločný publikačný priestor, život vzdialený od centra (s výnimkou Pastirčáka, ktorý žije v Bratislave), „fenomenologické“ uchopovanie duchovných javov) možno považovať Erika Jakuba Grocha, Rudolfa Juroleka, Juraja Kuniaka, Mariána a Petra Milčákovcov, Valerija Kupku, Daniela Pastirčáka, Jána Gavuru a Joa Palaščáka. V porovnaní s okruhom, ktorý predstavil J. Šrank,¹ je táto koncepcia rozšírená o meno Juraja Kuniaka (spirituálna linka aj poetologické prieniky s tvorbou ostatných básnikov uňho nadobúda dominanciu najmä v posledných zbierkach), naopak, z dôvodu myšlienkovkej nevýbojnosti (hoci so zaujímavým výrazovým tvarovaním) radím na rozdiel od Šranka Katarínu Džunkovú k náboženským autorkám. Kým Džunková tenduje k pevným, takmer dogmatickým postojom,² je vo svojej afinite „viera“ súčasných spirituálnych básnikov „chvejivá“, pričom tento termín súčinne postihuje jej dynamický i existenciálny princíp – ide o otvorené bytie a poznávanie v procese, ale aj v priznaných (skôr nepateticky sprostredkovaných) vnútorných tenziách.³ Znepokojujúcou informáciou smerom k vymedzenej „skupine“ je, že od roku 2008, keď vyšla Palaščáková prvotina *Teloi*, nedebutoval iný výraznejší talent tejto línie.

Ako uvádza Šrank v monografickej kapitole *Spirituálna poézia*, možno uvažovať najmä o dvoch východiskových štylizáciách subjektu či lyrických postáv, ktoré sa u básnikov nezriedka prelínajú (Kvôli nadväznosti na tento koncept v druhej časti sa pri ňom krátko pristavím i s vlastným syntetizujúcim vkladom). Prvou je koncept „druhej naivity“,⁴ ktorú možno vnímať ako vedomé úsilie o principiálnu jednoduchosť (vydanosť), minimalizmus (fenomenologickú i jazykovú reduktívnosť), civilný výraz (R. Jurolek, J. Kuniak),⁵ alternovaný štylizáciou založenou na opakovanej kompromitácii vlastných lingvistických východísk, alebo na zrážke výrazových prostriedkov (E. J. Groch, P. Milčák). Autori tejto linky zaujímajú postoj úžasu z nesmiernosti a jednoty bytia. Možno hovoriť o akomsi „kresťanskom panteizme“ – subjekt sa necíti byť vyhnancom z raja, ale jeho kontemplátorom, pričom prekážky, ktoré mu v jasnom videní (Boha, vecí) a v schopnosti univerzálnej lásky bránia, pripisuje stavu vlastného vedomia a potrebe jeho vyčistenia („jediná skutočná vojna sa odohráva vo

¹ Porov. ŠRANK, J.: *Individualizovaná literatúra*. Bratislava: Cathedra, 2013, s. 334–336.

² Porov. GAVURA, J.: Katarína Džunková: Palica brata a palica slnka. In: *TOP 5. Slovenská literárna a výtvarná scéna 2010 v odbornej reflexii*. Košice: FACE, 2012, s. 102–103.

³ Porov. JUHÁSOVÁ, J.: *Od symbolu k latencii*. Ružomberok: VERBUM, 2016, s. 53, 70.

⁴ ŠRANK, J.: *Individualizovaná literatúra*, 2013, s. 343.

⁵ Zo ženských autoriek tenduje k minimalizmu so spirituálnym nábojom (viac však tenzívne) Anna Ondrejková.

mne / a mier je plodom môjho vedomia“, Groch: b. *Homage ja, Baba Jaga: Žalospevy*, 1991, s. 57; „*Mnohého sa musím vzdať, veľa toho musím nemať, / aby som pochopil strom, vnikol do modroty modrej.*“, Jurolek: *Smrekový les*, 2009, s. 21). Nejde pritom o askézu morálnej povahy, skôr o gesto husserlovskej redukcie – neustálou iteráciou (opakovaným sústredeným pohľadom či schopnosťou permanentnej disponovanosti) sa človek môže zbaviť umŕtvujúcich stereotypov. Sugestívna obraznosť s polohami absurdity či grotesky, založená na postoji spochybňovania vysokých a dogmatických polôh voľne radí do tejto skupiny aj V. Kupku.

Druhú postojovú modalitu lyrického subjektu spája Šrank s termínom „obrátenej hriešnik“. ⁶ Tento v prvotnom význame príľnavejšie charakterizuje iba tvorbu básnikov staršej generácie – M. Milčáka a D. Pastirčáka, len voľne a v asociatívnych väzbách poéziu J. Kuniaka, J. Gavuru a J. Palaščáka. Vyhovujúcejším termínom by bol „dialektik bytia“ či „opravár sveta“. Konverzia, na ktorú poukazuje Šrank, tu má v porovnaní s prvým modelom viac podobu morálnu – v centre je jasná alebo prehodnocovaná hierarchia hodnôt a etické akcenty, ktoré subjekt vyvodzuje (často *per negationem*) pre seba i smerom k spoločnosti. Pred autorov je kladená výzva modelovať tieto témy bez pátosu a nedidakticky, v opačnom prípade hrozí v literárnovednej recepcii kritická zdržanlivosť. Angažovanosť, ktorá tejto linke nie je vzdialená, je vítaná za predpokladu nepriamočiarosti a ustrázenia estetických dominánt.

Pokiaľ ide o publikačnú platformu, počnúc rokom 1991 vytvára básnikom zázemie najmä vydavateľstvo *Modrý Peter* (zakladateľ P. Milčák), ale i dielne založené ďalšími predstaviteľmi spirituálnej línie: dnes už neexistujúce *Malé vydavateľstvo poézie* (1991 – 1996) a *Solitudo* (1997 – 2003) R. Juroleka a viacero vydavateľských projektov E. Grocha (*Knižná dielňa Timotej*, *Knižná dielňa*, *OZ Slniečkovo* (edícia *verseonline*) – všetky vznikli v novom miléniu). Samotný Groch publikoval dve zbierky vo vydavateľstve experimentálnej tvorby *Drewo a srd*.

K novým impulzom a vývinovým zmenám po roku 2010

Ak sa v tvorbe spirituálnych básnikov zameriame na jej poslednú tretinu, ktorá dosiaľ nebola syntetizujúco zreflektovaná, možno hovoriť o upevňovaní konštant, ale aj o nových tendenciách, výrazových prvkoch a postupoch.

V pohľade na vydavateľskú základňu pribudla najmä edícia *Poézia* v Kuniakovom vydavateľstve *Skalná ruža* (založenom v roku 1990). Od roku 2013 publikuje tvorbu kvalitnej domácej a zahraničnej lyriky – knihy vynikajú prepracovaným vizuálom, ktorý garantuje rukopis E. Grocha, pričom na rozdiel od výtvarného doprovodu *Modrého Petra* pracuje edícia *Skalnej ruže* s médiom fotografie. Redakčnú radu a edičný plán tvorí trojica spirituálnych básnikov – J. Kuniak, R. Jurolek a E. Groch. Vydavateľské aktivity od r. 2011 realizuje aj OZ FACE, ktorého zakladateľom a garantom je J. Gavura.

⁶ ŠRANK, J.: Cit. d., 2013, s. 343.

Jedným z jeho projektov je tiež *Vertigo*, časopis o poézii a básnikoch (od r. 2013), ktorý na Slovensku patrí k rešpektovaným literárnym periodikám s prítiažlivým vizuálom. Súčasťou každého čísla je malý zošit poézie (tie pôvodne vychádzali v edícii *verseonline*), ktorý má podobu básnickej zbierky. V jeho habite vyšli aj dva Grochove a jeden Jurolekov rukopis. Rešpektovanou platformou naďalej zostáva *Modrý Peter*, v ktorom okrem Grocha vyšli knihy všetkým spirituálnym autorom. Viacerým sa stala blízka aj vydavateľská základňa Olega Pastiera F. R. & G.

V sledovanom období tvorbu spirituálnych autorov výraznejšie rozširuje i esejistická tvorba a diela kolektívnej povahy, ktoré prispievajú k posilňovaniu skupinového povedomia a k prehľbovaniu mysliteľskej črty. K esejam M. Milčáka *O nezrozumiteľnosti básnického textu* (2004) a *Mýnus a báseň. 7 úvah o poézii* (2010) pribudol spoločný editorský projekt s bratom Petrom *Ako sa číta báseň I* (2013) a *Ako sa číta báseň II* (2016); v sume v ňom sprostredkovali 49 autointerpretácií (okrem solitéra Grocha, ktorý absentuje, tu nájdeme celú líniu spirituálnych básnikov). V roku 2016 vydal knihu umeleckých esejí *V tieni mŕtveho Boha* D. Pastirčák, eseje *Mŕtve kvety medzi živými* (2017) o rok neskôr P. Milčák. Povahu literárneho premýšľania majú aj knihy J. Gavuru – *Ján Buzássy* (2008), *Lyrické iluminácie* (2010) a *Iné ja. Lyrický subjekt ako objekt básnickej introspekcie* (2014). Kolektívnymi projektmi, ktoré zarezovali tiež v širšom literárnom priestore, sú *Mávnutie krídel. 42 slovenských haiku* (2011), kniha dvanástich básnikov *Proglas (Preklady a básnické interpretácie)* (2012) a dielo piatich autorov *Krajina vo mne* (2015). Na prvom projekte participovali Groch, Kuniak a Jurolek, na ďalších dvoch poslední menovaní.

Invenia v poetike

Za vývinovo produktívne znaky v kontexte posledného obdobia možno považovať najmä tendovanie k latencii a k väčšej otvorenosti témy. Latencia sa prejavuje tlmením náboženského slovníka a spirituálnej obraznosti, otvorenosť cez problematickejšie uchopovanie javov, ktoré v staršej tvorbe zvädzali k postojovo sebedomejším gestám. Proces (biologického) starnutia výraznejšie centralizuje v tvorbe básnikov tému prehodnocovania života a fakt smrti.

Autori prvej skupiny („kontemplátori bytia“) ešte radikálnejšie oprostujú básnický výraz. Eliminácia náboženského slovníka v zbierke *Polné vety* (2013) a v cykle *Poznámky na kraj* (knihy *Krajina vo mne*, 2015) je u R. Juroleka sprevádzaná intramedialnými postupmi – básnik s výtvarným cítením využíva symboliku a energiu farieb, ktorých vyžarovanie v textoch zostáva spirituálne – Jurolek týmto spôsobom nenásilne hierarchizuje a postojovo reflektuje bytie. Zároveň uňho možno pozorovať prechod od figuratívnych kompozícií (kde nositeľom emocionálneho náboja je spojenie substantíva a farby, napr. modré nebo, červená šípka) k abstraktným (farba sa osamostatňuje, sama prenáša energiu). Ako príklad tohto procesu možno uviesť niekoľko ukážok z Jurolekovej tvorby v chronologickej následnosti: V zbierke *Smrekový*

les (2009) pracuje básnik návratne s lexémou „nebo“, vyjadrujúcej spirituálne vnímanie sveta pomerne priamočiaro: „Zapadá slnko. // Nič veľké, nič osudné, / len stopa svetla: // tušenie nebeských záhrad.“ (s. 15); „Keby nebo nebolo nič iné, / len to, čo vidím, / stačilo by to.“ (s. 17). V zbierke *Poľné vety* sú polohy spirituálneho údivu viac zvnútornené, aktivitu preberá poetika farby a línie: „Mnohosť línií a tvarov, rozptýlenie a kumulácia hmôt: harmónia: miliardy rokov hľadaný konsenzus medzi / náhodou a nevyhnutnosťou. // [...] // Dlhو sa dívam, a zrazu viem, že to, čo vidím, je všetko.“ (2013, s. 27). Jurolekov jazyk sa zároveň zvečňuje, stáva sa pojmovejším. Básnik túto tendenciu udržiava aj v poslednom poetickom výstupe, v cykle *Poznámky na kraj*: „Túžba spočínúť – ja, trochu červenej – v modrej a bielej.“ (2015, s. 29).

Analógické smerovanie možno zaznamenať i v tvorbe E. J. Grocha. Trvalo príznakovou črtou jeho rukopisu je zrážka rôznych jazykov, ktorých energia a vzájomné napätie sugestívne sprostredkujúajú dvojitú skúsenosť človeka: superficitnosť (významový nadbytok) – potenciú zažiť Boha v nediferencovanom bytí (a preto i v rôznych jazykových kódach), a zároveň deficit – permanentnú nedostatočnosť média túto skúsenosť šifrovať a sprostredkovať. Básnik výpoveď vrství, no zároveň podvracia, pričom do tohto procesu sa úspešne zapája aj „vykĺbená“ syntax, narušená kolokabilita, homonymia slov a paradoxnosť. Ak sa v zbierke *Druhá návšteva* (2005), ktorá z veľkej časti predstavuje výber z predchádzajúcej tvorby (1991 – 2001), stretávame najmä so zrážkou konštruktívne-jednoduchého (detského) a dekonštruktívne zložitého (pojmoveého), zbierka *Infinity* (2008) je štýlovo rozšírená o zámerné tematizovanie brutálneho (b. *Infinity, Predobraz*) a nízkeho („Vtáčí trus, štanky, výlučky myší, chrobákov, vlnúca hlina / pod doskami, minuloročná tráva v koši, lan v obliečkach / – Boh chráni našu prirodzenosť aj preto, že je jeho vtelením.“, b. *Exorcizmus*, s. 10). Napriek pluralite a rozšíreniu jazykových štýlov zostáva v oboch zbierkach prítomná i náboženská dikcia a obraznosť v pôvodnom, kazateľskom alebo vozvýšenom móde („Rozloha brata nie je v bratoch, iba v jedinnosti Otca“, 2005, s. 44; „Pokora ved' ma, očisťuj ma“, 2007, s. 20).

V najnovšej zbierke s otvorenou kompozíciou, ktorú autor vydal po desiatich rokoch pod pseudonymom *nil*; *úvod*, sa štýlovo tenduje k pojmovosti, intertextualite, citovému odstupe (neurčitkové konštrukcie, definičnosť viet, zatektové poznámky), hoci vo výsledku jednoznačnosť uniká, zväčšňuje sa aporetická neukončenosť, deštruktivnosť alebo potenciálny zánik procesov: „simultánnosť priamky v obvode kruhu / s nekonečným polomerom // rezistentnosť a rezonantnosť pribúdajúcej / enigmy // melanchólia neviem // mach a vodivosť insomnie // slovo očakávaný pred slovom prebudený / nechaním pred snívaním // vynachádzavosť strateného zmyslu“ (b. *Melankólia*, s. 16). Autor tieto melancholické pohyby často estetizuje: „zakaždým, keď zavriem oči, vidím sneh, / padajúci sneh, ktorý sa nedá zakryť“ (b. *luminy*, s. 5). Zbierku čítam ako vyrovnávanie sa s fakticitou smrti – úžas z bytia predchádzajúcich zbierok je vystriedaný údivom z blízkosti zániku (téma sa autor začal venovať už v zbierke *Infinity*): „On už musí byť blízko, trávu nehalí jediný tieň. (odkaz na

L. Glückovú)“ (b. *nil*, s. 15). Pohľad do tváre „ničoty“ nevedie k nadhodnocovaniu bytia, ale k vedomiu malosti (subjekt ako nil, tvorba ako neustále začínanie); nápadito sa zvýznamňuje ruptúrnosť syntaxe aj grafického zápisu. Napriek uvedomovanej a demonštrovanej nahote, s ktorou autor do tváre smrti nepateticky nahliada, jeho výpoveď neústi do existenciálnych pocitov, ale vydanosti (mystikov): „*Neviem nič, ale som prenášaný.*“ (odkaz na sv. Benedikta Labre)“ (s. 12). Metaodkazy na Fosseho, Juroleka, Glückovú či Ferenčuhovú túto významovo-postojovú polohu potvrdzujú. Náboženská dikcia, podobne ako u neskorého Juroleka, je výrazne eliminovaná. S Jurolekom (v odkaze na jeho najnovšiu prózu *Pán Ó*, 2017) sa Groch stretá aj v nasvecovaní ruptúrnosti, významovej nezavŕšenosti bytia a v skúsenostnom popretí celistvosti.

Téma smrti bez potreby jej vysokého zvýznamňovania sa objavuje aj v štvrtjej zbierke J. Gavuru *Kráľ hlad* (2017). Autor, doteraz pracujúci s kultúrnymi archetypmi, redukuje obraznosť vysokej tonality (Biblia, Homér, Shakespeare, legendy a iné mytológie) a výpovednú silu najväčšieho tematického okruhu novej zbierky, ktorý možno pracovne nazvať „štúdie z lesa“,⁷ založil na motívoch „nízkeho“. Dominujú scény lovu, ktorých sugestívnosť je nezriedka dosahovaná naturalistickým opisom: „*Na prevrátenú kožu diviaka padá dážď, / zapadá v blate a záplave stôp / líšťať, jazveca a túlavého psa. // Drsné jazyky zvierat ju vyhladili, / ale tento pergamen ani najostrejšie zuby neprehryzli, / a to zver privádza do zúfalstva.*“ (b. *Hlad*, s. 18). Až s odstupom, niekedy iba z perspektívy väčšieho celku (cez metaforu hladu aj ako metafyzickej kategórie: „*Hlad sa nedá uprosiť, / ani túžba pretrvať do druhej jari,*“ (b. *Polná omša*, s. 31), možno poľovnícko-fotografické scény vnímať alegoricky, pričom mnohé básne sa dajú prečítať aj v civilnom móde, s ekologicko-spoločenským apelom. Ako dôležitý vnímam fakt, že podobne ako u menovaných starších básnikov chce byť i Gavurov „hyperrealizmus“ prejavom postoja, ktorého axiómou je vyrovnávanie sa so smrťou bez antropologických zvýznamňovaní či náboženských barličiek. I v tejto zbierke presvitať vedomie ľudskej malosti, ničotnosti (tu) pred majestátnom prírody (b. *Medzi nami*, s. 23), ktorá je „väčšia“ aj v geste umierania: „*Les nestojí. / Nestojí o moje slová. / Krst pozná ako úkon krvi, / ako pravidelnú dávku pre hmyz. / Za svoju súčasť ma prijme, len keď sa telo, ktorého sa môžem vzdať, / naozaj obetuje.*“ (b. *Perspektíva*, s. 57).

Literatúra

- GAVURA, Ján; Katarína Džunková: Palica brata a palica slnka. In: *TOP 5. Slovenská literárna a výtvarná scéna 2010 v odbornej reflexii*. Košice: FACE, 2012, s. 100 – 108.
 GAVURA, Ján: *Kráľ hlad*. Kordíky: Skalná ruža, 2017.
 GROCH, Erik: *Baba Jaga: Žalospevy*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1991.

⁷ JUHÁSOVÁ, J.: Medzi zabitým a liturgickým telom (J. Gavura: *Kráľ hlad*). In: *Fraktál*, roč. 1, č. 1, 2018, s. 118.

- GROCH, Erik Jakub: *Infinity*. Prešov: OZ Slniečkovo, 2008.
- (GROCH, Erik Jakub) *nil, úvod*. Praha: Édition Fra. Sešit 4 Slovenská poezie, 2018.
- JUHÁSOVÁ, Jana: *Od symbolu k latencii. Spirituálna téma a žáner v súčasnej slovenskej poézii*. Ružomberok: VERBUM, 2016.
- JUHÁSOVÁ, Jana: Medzi zabitým a liturgickým telom (J. Gavura: Kráľ hlad). In: *Fraktál*, roč. 1, č. 1, 2018, s. 114 – 123.
- JUROLEK, Rudolf: *Smrekový les*. Levoča: Modrý Peter, 2009.
- JUROLEK, Rudolf: *Pol'né vety*. Levoča: Modrý Peter, 2013.
- JUROLEK, Rudolf: Poznámky na kraj. In: Biarinec, Rastislav – Haugová, Mila – Jurolek, Rudolf – Kudlička, Ján – Kuniak, Juraj: *Krajina vo mne*. Ružomberok: VERBUM, 2015, s. 11 – 34.
- ŠRANK, Jaroslav: *Individualizovaná literatúra*. Bratislava: Cathedra, 2013.

Mgr. Jana Juhášová, PhD.

Katedra slovenského jazyka a literatúry

Filozofická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku

Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok – Slovenská republika

juhasova@gmail.com

